

УДК 930.2 (477)"194/198"

*Олександр Олександрович Маврін,
кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник,
заступник директора з наукової роботи
Інституту української археології та джерелознавства
ім. М. С. Грушевського НАН України
e-mail: mavrinol@ukr.net*

**ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ АРХЕОГРАФІЇ:
ДЕФОРМАЦІЇ ДЖЕРЕЛА, «СПРОТИВ МАТЕРІАЛУ»
І ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ (1940-ві – 1980-ті роки)**

Історія української археології посідає особливе місце серед напрямів археологічної діяльності, оскільки виступає в якості дослідницького методу, а за деякими визначеннями археології – є складовою частиною її предмета. Історія радянської археології 1940–1980-х років – це історія допоміжної історичної дисципліни, що з кінця 1950-х років намагалася стати окремою наукою. Відповідно до цього в теорії й методиці археології відбувалися певні зміни, які уможливили утвердження української археології інституційно та науково на початку 1990-х років.

Ключові слова: археологія, історичне джерело, пам'ятка, трансформація.

Дослідження з історії науки є важливою складовою історичних досліджень. Історія української археології посідає особливе місце серед напрямів археологічної діяльності, оскільки є не лише окремою темою дослідження, але й виступає в якості дослідницького методу, а за деякими визначеннями археології – є складовою частиною її предмета [1].

Історія радянської археології 1940–1980-х років – це історія допоміжної історичної дисципліни, що з кінця 1950-х років намагалася стати окремою наукою. Відповідно до цього в теорії й методиці археології відбувалися певні зміни [2]. Перш за все, були здійснені спроби переглянути предмет археології: відійти від концепцій історичних джерел та зробити предметом дослідження історичні документи або пам'ятки. Відповідно, змінювалася й методика. Прагматичний підхід, що змушував вибірково ставитись до історичних документів та до їхніх текстів, відбираючи лише ті, що забезпечували матеріалом дослідження з актуальних історичних тем, почасти поступився місцем ставленню до документа як до історичної пам'ятки. У зв'язку з цим змінювалася й методика роботи. На рівні

© О. О. Маврін, 2018

едиційної археографії цей злам був зафіксований у всесоюзних «Правилах видання» 1969 р., коли принцип тематичності поступився принципу цільового призначення видання. Науковий тип видання, що звузив можливість застосування вибіркового підходу і втручання археографів у текст документа, був наслідком означених змін у теорії.

Ефективним методом подолання кризи і пошуку інших сенсів археографії було дослідження історії археографії. Завдяки йому наприкінці 1950-х років поверталось дореволюційне розуміння предмета, функцій і завдань археографії, що було значно глибшим, аніж радянський варіант. І хоча воно надовго не закріпилося на рівні тезаурусу в тогочасній довідковій радянській літературі, але фактично функції археографії були розширені. Зокрема, з відкриттям у 1960-х роках Археографічної комісії почала розвиватися польова археографія. Розширювався спектр об'єктів археографії. Він не обмежувався винятково писемними документами. На початок 1970-х років в археографії намітилася криза, спричинена невідповідністю теоретико-методологічного рівня практичним здобуткам тогочасної радянської археографії. Дискусія про предмет, метод, функції археографії розгорнулася на шпальтах фахової періодики в 1970-х роках. Очікуваних змін не відбулося: предмет не був змінений, перемогло «звужене» розуміння археографії, що відбилося в довідковій тогочасній літературі (зокрема, у визначенні археографії, поданому в «СЭС»). У редакційній статті журналу «Советские архивы», що підсумовувала дискусію, зазначалося: «...залишилося не виконаним кардинальне завдання теорії: ретельний аналіз предмета й об'єкта археографії, у визначенні яких дослідники часто обмежуються лише загальними характеристиками» [3]. Загальний стан справ на кінець 1980-х точно характеризували слова Л. Пушкарьова, висловлені ще в 1970-х роках: «Археографія є допоміжною історичною дисципліною – важливою, потрібною, необхідною, широкою, глибокою, але все ж допоміжною історичною дисципліною» [4].

На початок 1980-х років радянська археографія не оновила у формулюванні предмета, що засвідчив проект «Правил издания исторических документов в СССР (Новая редакция)» 1987 р. [5]. А тим часом тривала дискусія західних археографів завершилася виходом єдиних правил публікації документів, прийнятих для більшості фахівців Західної Європи. Окрім того, західноєвропейська гуманітаристика з кінця 1970-х років оновила завдяки новій постмодерній методології, що базувалася на мовознавчих студіях. Ці процеси не зачепили основ радянської археографії. Відтак у 1980-х роках стали помітними ознаки стагнації: повернення до старих (1920–1940-х років) концепцій археографії; поява великої кількості термінів, що не позначали нових явищ; надмірне теоретизування (навіть щодо терміна «теорія археографії») тощо.

Українська радянська археографія працювала в контексті загальносоюзної археографії. Це означало, що вироблені загальносоюзними археографічними центрами засади теорії і методики цілком були прийнятними і для українських учених. Більшість зусиль у царині методології були спрямовані на розвиток закладених у загальносоюзних центрах археографічних положень. Це стосувалося визначення предмета і методу, а також теорії едиційної, камеральної та польової археографії. Щодо едиційної археографії як пріоритетної галузі розвитку радянської археографії [6], то українські радянські археографи в основному займалися вдосконаленням, розвитком та наповненням конкретним змістом правил публікації, викладених у загальносоюзних правилах 1945-го, 1955-го та 1969-го років.

Цей напрям у 1940–1950-х роках здійснювався в межах прикладної роботи над тематичними збірниками українських історичних документів, а в 1970-х роках – серійних видань. Методичні напрацювання окреслювались як у вступних до збірників джерел, так і у вигляді статей, опублікованих у фахових виданнях.

Піком розвитку камеральної археографії стали 1970-ті роки, коли в УРСР описи фактично замінили повноцінні видання. В ці роки розвинулася теорія камерального етапу дослідження українських історичних документів.

Вагомий внесок у теорію архівної евристики вніс М. Ковальський у 1970-х – на початку 1980-х років, розробивши власну систему архівного пошуку історичних документів.

У 1950-ті – на початку 1970-х років українські радянські археографи взяли активну участь в обговоренні актуальних питань радянської археографії, здебільшого у формі відгуків на дискусії, проведені в загальносоюзних археографічних центрах. Їхніми темами були типи, види і форми видань, перспективи регестової й табличної форми публікації джерел, предмет археографії [7]. Вийшла серія відгуків на видання чергових «Правил публікації історичних документів».

У той же час українські радянські археографи, працюючи з місцевими історичними документами, виявляли такі аспекти археографічної роботи, що викликали переосмислення базових принципів самої радянської археографії. Зокрема, в 1950–1960-х роках було окреслено коло проблем, що стосувалися необхідності зміни предмета археографії. Постала гостра необхідність у роботі з українськими історичними документами відмовитися від сприйняття їх винятково як інформативних одиниць (історичних джерел) і перейти до їхнього розуміння як пам'яток, як історичних явищ. До переосмислення природи історичних документів спонукали декілька проблем [фактів], з якими стикнулися українські радянські археографи. Це

проблеми розуміння, важливості усіх елементів історичного документа, а не лише його текстової частини та ключової ролі індивідуальних особливостей документа.

Подеколи теоретичний аспект, порушений українськими вченими, випереджав рівень теоретичних напрацювань загальносоюзної археографії. Хоча поняття «пам'ятка» як головний предмет археографії було чітко окреслене в працях українських радянських археографів лише у 1960-х роках, проте як проблема воно існувало вже в дослідженнях 1950-х років. Так, зокрема, вирішення питання передавання текстів іншомовних документів стосувалося не лише методики едиційної археографії, як прийнято вважати у вітчизняній історіографії. Питання про розуміння змісту документа як головна проблема публікації середньовічних і ранньомодерних документів, писаних іноземними мовами, було поставлене львівськими археографами ще в 1950-х роках. Наявність особливої термінології, значення якої неможливо було віднайти у відповідних словниках старопольської, німецької і латинської мов, бо вона виникла внаслідок симбіозу староукраїнської та іноземних мов або внаслідок трансформації останніх під впливом місцевих чинників; можливість встановлення значення слів, речень лише за допомогою залучення тексту всього документа; сумніви власне археографів у правильному тлумаченні того чи іншого слова або змісту документа – все це вимагало іншої методики публікації, чутливої до точності відтворення тексту документа. Сама по собі така методика не могла з'явитися без «дрейфу» визначення предмета археографії в бік історичної пам'ятки.

Окремо варто сказати про роботу львівських археографів, палеографів та істориків. Після приєднання західноукраїнських земель до складу СРСР археографічні центри там зазнали докорінної реструктуризації, але ще довго зберігали риси власне української археографії, організованої свого часу на високому науковому рівні М. Грушевським. Тут слід зауважити, що відчутними залишались і відголоски європейського контексту в підходах львівських дослідників до роботи з історичними документами. Насамперед, очевидними є впливи польської та німецької традицій. Проте це твердження потребує глибшого і ґрунтовнішого вивчення.

Отже, проблема розуміння документа як головна проблема публікації середньовічних і ранньомодерних текстів апелювала до іншого предмета дослідження – до пам'ятки. Для загальносоюзної археографії це питання актуалізувалося в 1960-х роках, а виразно дискусійного характеру набуло в 1970-х, коли питання зміни наукового статусу археографії пов'язувалося з пошуком нового предмета дослідження.

Відповідно, постановка питання про зміну предмета надала актуальності й питанню про зміну методу. Що ж саме було необхідно змінити?

Методичні засади радянської археографії фактично до кінця 1960-х років базувалися на двох принципах – уніфікації та вибіркової. Вони були закріплені як базові положення в «Основних правилах публікації документів державного архівного фонду Союзу РСР» 1945-го року та «Правилах видання історичних документів» 1955-го року. Окремі елементи цих принципів збереглися і в «Правилах видання історичних документів у СРСР» 1969-го року, хоча останні й базувалися на дещо інших засадах.

Принцип уніфікації давав можливість ігнорувати індивідуальні особливості пам'яток і виробити загальні підходи до їхньої публікації. Уніфікація стосувалася, в основному, двох аспектів: ігнорування національної специфіки документа та його приналежності до певної історичної епохи.

Принцип вибіркової встановлював, що є важливі і не важливі аспекти в роботі з документом. Останні можна було опускати. Вимагався вибірковий підхід до самих документів (серед усього документального масиву обиралися лише ті, що є носіями інформації з актуальної історичної тематики) і до їхніх текстів (дозволялося при публікації випускати частини документа).

Такі підходи унеможлилювали здійснення якісної публікації українських історичних документів. Уніфікація принципів передавання текстів призводила до русифікації, на що свого часу вказував С. Яковлев [8], до перекручування змісту [9] або й взагалі до ігнорування мовного аспекту як базового чинника ідентифікації документа [10].

Хоча в «Правилах» 1969-го року змінили підхід до більшості проблем едиційної археографії, але принципи передавання тексту національними мовами так і не були врегульовані, про що в 1970-ті роки зазначав заступник начальника Головархіву СРСР А. Малітків. І лише наприкінці 1980-х років в археографії в УРСР почали утверджуватися підходи, що не русифікували і не полонізували текстів, не осучаснювали їх, а намагалися максимально наблизитися до автентичного варіанту.

Уніфікація нівелювала особливості як загалом українських історичних документів, так і окремих їхніх груп, підганяючи їх під спільні критерії. Так, українським радянським археографам довелося спочатку обґрунтувати наявність особливостей гродських і земських книг як окремої групи джерел [11], а потім випрацювати власні підходи до їхнього пошуку, відновлення цілісності документального комплексу, розпорошеного по архівах або й узагалі втраченого [12], до опису та публікації. Безумовно, в процесі цієї роботи принцип уніфікації фактично не діяв.

Вибірковість виривала документи з документального контексту, що було неприйнятним, як доводив Я. Дашкевич, для економічних, фінансових

та адміністративних книг [13]. Вона ж порушувала принцип цілісності тексту, що перешкоджало не лише розумінню змісту документів, окремих слів чи фраз, але й загалом дослідницькому пошуку, бо, зокрема, при публікації актової документації часто не дотримувався принцип цілісності формуляра. Натомість принцип вибіркової давав можливість шляхом приховування частини документів подавати ідеологічно витриману модель історії України.

Хоча «Правила» 1969-го року під тиском спротиву, передусім наукової громадськості (істориків, філологів) [14], послабили дію цих принципів, українські археографи фактично до кінця 1980-х років потерпали від їхнього тиску. Справа в тому, що «Правила» 1969-го року відмінили принципи уніфікації та вибіркової для наукових видань, залишившись фактично без змін щодо науково-популярного типу. Але саме такий тип видань історичних документів був поширеним в УРСР [15].

На необхідності відмови від принципу уніфікації та вибіркової наголошували окремі радянські вчені. Їхні висловлювання, або навіть лише постановка питання, будувалися на практичній роботі з історичними документами. Інші археографи намагалися уникнути недоліків згаданих підходів, «забувши» про них. Так, І. Крип'якевич, Ф. Шевченко, І. Бутич намагалися залучати до публікації якомога ширше коло джерел. Львівським археографам за радянських часів вдалося створити публікацію за тезаурусним принципом і охопити фактично всі наявні джерела у збірці «Першодрукар Іван Федоров та його послідовники на Україні (XVI – перша половина XVIII ст.)» (К., 1975).

Щоб зробити наукові видання якомога повнішими, використовувалися окремі аспекти археографічного оформлення [16]. Розроблялися методики використання передмов, підрядкових приміток, хронік подій для залучення якнайширшого кола джерел.

Кожне наступне повоєнне десятиліття збільшувало не лише кількість видань документів з історії України, але й методичні, а почасти й теоретичні напрацювання українських радянських археографів.

Кінець 1940-х – 1950-ті роки – це час, коли українська радянська археографія, зазнавши непоправних втрат через репресії 1930-х років, почала відроджуватися на новій теоретико-методологічній базі. Це було, по суті, нове становлення. Була втрачена лінія безперервного розвитку, відійшли в минуле археографічні напрацювання школи М. Грушевського. Українська археографія змушена була конституюватися на нових засадах, за новими правилами, виробленими далеко поза її межами. В цей період вона була представлена в основному едиційною діяльністю, хоча з 1950-х років поступово відроджувалася й камеральна археографія. Головними завдання-

ми як едиційної, так і камеральної археографії було вироблення основних засад діяльності. Орієнтирами ставали нормативні акти, що видавалися центральними органами. Для едиційної археографії це були «Основні правила публікації документів державного архівного фонду Союзу РСР» та «Правила видання історичних документів». Для камеральної археографії основу становили: наказ Головного архівного управління МВС СРСР від 17 липня 1948 року, наказ МВС СРСР від 13 квітня 1950 року, постанова Ради Міністрів УРСР від 18 квітня 1956 року [17].

Основним завданням українських радянських археографів було пристосування загальносоюзних археографічних норм, що часто мали досить абстрактний характер, до особливостей української документальної бази. Абстрактність деяких норм засвідчують матеріали конференцій і семінарів архівних працівників, на яких вони ділилися досвідом відбору матеріалу, укладання картотек, засад групування документів у збірники, обрання тексту документа для публікації, передавання тексту, складання заголовків, встановлення дат недатованих документів, укладання легенд, коментарів, покажчиків тощо.

Абсолютно невизначеними залишались організаційні питання, що в 1940–1950-х роках спричинило появу серії публікацій, в яких архівні працівники ділилися власним досвідом у цій галузі діяльності та методичними напрацюваннями. Стрижневою проблемою в 1940–1950-х роках залишалося питання відбору документів під певну актуальну тему. Можна виокремити декілька аспектів, з якими зіштовхнулись українські радянські археографи. Що робити, коли документи нічого «не говорять» про тему, бо остання сформульована не на основі джерельного потенціалу, а виходячи з поточного ідеологічного запиту? Як «підігнати» джерельну інформацію під потрібну історіографічну концепцію? Які застосувати методи концентрації інформації? Виникали й інші питання. Як наслідок, активне втручання археографів у документальну цілісність призводило до того, що збірники документів дедалі більше нагадували історичне дослідження в документах.

Археографи постійно зустрічали «опір» матеріалу. Інколи його неможливо було ігнорувати, бо втрачався «документальний» сенс, як, наприклад, з українськими ранньомодерними пам'ятками, писаними іноземними мовами. В 1950-х роках щодо передавання текстів документів, писаних іноземними мовами, були окреслені базові проблеми [18], актуальність яких зберігалася до кінця 1980-х і проходила рефреном через усі праці методологічного характеру. Стосовно документів XVI–XVIII ст., писаних староукраїнською мовою, у 1950-х роках О. Бевзо запропонував метод транскрипції. Він мав запобігти русифікації текстів та підміні змісту [19]. Водночас метод транскрипції осучаснював текст, робив його

максимально наближеним до норм сучасної української мови. Сьогодні він втратив свою наукову цінність, але для радянської доби це було основним способом передавання текстів українських історичних джерел, що й змусило в такій роботі ретельніше підійти до його вивчення. Дослідження розвитку цього методу показало, що з кожним десятиліттям він наближався до передавання автентичності тексту шляхом розширення переліку літер, що залишаються незмінними при публікації, та збереження інших особливостей староукраїнського письма.

Окрім розвитку методики едиційної археографії 1950-ті роки ознаменувалися появою наукових праць з історії української археографії. Дисертаційна робота Б. Ватулі загалом визначала структуру майбутніх досліджень з історії археографії, яка мала складатися з описування процесу інституалізації археографії, аналізу опублікованих джерел та історії розвитку методики археографічного дослідження [20].

Цей напрям археографічної роботи виявився плідним, адже через декілька десятиліть саме вивчення історії археографії стало методикою пошуку оновлення базових засад радянської археографії. Дисертація та статті Б. Ватулі разом з роботами П. Софінова будуть неодноразово згадані в теоретичних дослідженнях 1970-х років [21].

Для української радянської археографії це був спосіб відтворення власного глибокого коріння, значно глибшого, як показав у своєму дослідженні Я. Ісаєвич, аніж у російській археографії [22]. В умовах, коли проголошувалася першість російської археографії й вторинний характер української, що лише наслідувала теоретико-методологічний досвід московських і петербурзьких археографічних центрів, це був доволі сміливий крок, оскільки витоки української археографії синхронізувалися з процесом становлення археографії в Європі.

Таким чином, у 1940–1950-х роках українська радянська археографія працювала в рамках теорії і методики, запропонованих загальносоюзними археографічними центрами. Проте, як виявилось, орієнтація на описування і публікацію історичних джерел часто суперечила власне природі документів, оскільки в гонитві за популяризацією («читабельністю» тексту) й інформативністю археографи часто були змушені ігнорувати специфіку самих документів, публікувати їх не повністю, осучаснювати, виривати з документального контексту тощо. Застосування «Основних правил...» 1945-го року та «Правил...» 1955-го року, як показали українські археографи на прикладі ранньомодерних українських кирилических документів та документів, писаних іншими мовами, спотворювало уявлення про документ та його зміст. Осмислення цього факту продовжилось в 1960-ті роки. У цей час Я. Дашкевич опублікував статтю-рецензію, в якій наполягав на тому, що предметом дослідження археографа є документ як пам'ятка епо-

хи, а не як інформаційна одиниця [23]. Опосередковано ця лінія була підтримана І. Крип'якевичем. Цей учений, розвиваючи теорію допоміжних історичних дисциплін, наполягав на важливості не лише тексту документа, але і його супровідних елементів [24].

Окремі праці науковців Інституту суспільних наук АН УРСР та Інституту історії АН УРСР зробили фактично обов'язковими при публікації документів вказівки на особливості паперу та почерку, водяних знаків, печаток, кольору чорнил тощо. Таким чином, при публікації постає необхідність передавати зовнішній вигляд документа, що безумовно було кроком вперед у розумінні його як пам'ятки епохи, де важливою є кожна деталь. Фактично, до пам'яток епохи апелювали М. Пещак та В. Русанівський у праці «Правила видання пам'яток української мови XVI–XVIII ст.» (К., 1961 р.).

Метод транслітерації в порівнянні з методом транскрипції був значним зрушенням у напрямку якомога точнішого передавання тексту документа. У згаданих правилах акцент робився на графічному відтворенні автентичних кирилических літер, адже, як зазначала М. Пещак, за найменшою орфографічною чи палеографічною варіативністю літер може ховатися дуже важлива наукова проблема [25]. І дійсно, в подальших наукових дослідженнях вивчення графем дало можливість пов'язати тексти, писані староукраїнською мовою, з пам'ятками Київської Русі, визначити наявність писарських шкіл на території України, встановити особливості кирилического письма українських документів тощо. Власне, постановка питання про зумовленість письма часом і місцем відкрила можливість для дослідження індивідуальності українських історичних документів, їхньої регіональної специфіки, що й було зроблено упорядниками збірок із серії «Пам'ятки української мови». У цей же час Я. Дзира запропонував ще один підхід до вивчення текстів, писаних староукраїнською мовою. Я. Дашкевич охарактеризував його як науково-критичний метод, що полягав у «послідовному та науково обґрунтованому переведенні етимологічного правопису на фонетичний» [26].

Вивчення особливостей документів, розвиток дипломатики дали поштовх до розвитку археографії певних видів документів. На кінець 1960-х років було сформовано принаймні два напрями – актова археографія та археографія козацького літописання. Небезпідставною є теза, що розвиток саме «пам'яткознавчої лінії» в археографії змусив замислитись фахівців як про розширення функцій археографії (зокрема, відродження польової археографії), так і про зміну методики публікації історичних документів (переорієнтацію з тематичності на тип видання). Сходженню української радянської археографії на вищий щабель розвитку мало посприяти відкриття у 1960-х роках Археографічної комісії Академії наук УРСР.

Водночас поряд з розвитком уявлень про пам'ятку як про предмет археографії продовжувала утверджуватись ідея «історичного джерела» як основи археографічної роботи. Посиленню останньої, очевидно, посприяв розвиток кібернетичних технологій та їхні успіхи в царині історичної науки. У світлі кібернетичної теорії залишки минулого розглядались як носії інформації про історичні факти та події. Постало питання про шляхи інтенсифікації вилучення такої корисної інформації [27]. Цей метод мав свої переваги, адже давав можливість публікувати достатньо великі обсяги матеріалів, формувати з історичних документів концентровані інформаційні системи. Тому в 1960-ті роки, в період поширення кібернетичних технологій, в археографії набула популярності тема скороченої публікації, публікації документів у витягах, регестах, таблицях. Особливо популярними стали статистичні джерела, відтак здійснювалася й розробка правил і методів їхньої публікації.

Якщо в 1950–1960-х роках в українській радянській археографії простежувався розвиток двох ліній, які умовно можна назвати «пам'яткознавчою» та «теорією публікації історичних джерел», то в 1970-х роках фактично розвивалася археографія історичних «джерел до...». Звуження теоретико-методологічного поля української радянської археографії було зумовлено «маланчуківським» погромом у сфері гуманітарних наук [28]. Публікація пам'ятки, що передбачає збереження її цілісності та дотримання точності в передаванні, була неприйнятною для панівної на той час в УРСР ідеології. Хоча на рівні загальносоюзних центрів уніфікація і вибірковість у методології поступилися місцем іншим підходам, в УРСР принцип вибірковості не лише не відійшов у минуле, а, навпаки, лише посилювався [29]. У республіці випускалися серійні видання, що публікували історичні джерела до кількох основних тем. Джерела із середньовічної та ранньомодерної історії практично не видавалися. В умовах негласної заборони публікувати документи XIV–XVIII ст. почала інтенсивно розвиватися камеральна археографія. В цей час виходить довідкова література різного рівня інформативності: довідники, путівники, покажчики, описи, каталоги. Саме на останні покладалася функція докладно інформувати істориків про наявні джерела та їхній потенціал. Тому в 1970-х роках почали активно розвиватися принципи укладання каталогів. Описова стаття ускладнювалася. Нарощувалася кількість аспектів, що потребують окремого опису. Саме каталоги в 1970-х роках розглядались як альтернатива повноцінним виданням [30].

Хоча польова археографія в УРСР не розвивалася [31], але свій внесок у теорію архівної евристики внесла дніпропетровська школа дослідників М. Ковальського [32]. Водночас тривав розвиток, хоча й не такий інтенсивний, видової археографії. Перш за все, – актовій. Хоча найінтенсивнішого розвитку в УРСР видання актового матеріалу набуло в межах мо-

вознавчих студій (у «Пам'ятках української мови» було видано багато актового матеріалу, що вважався пріоритетним для вивчення розмовної мови XIV–XVIII ст.), проте в низці критичних статей окреслилися вимоги істориків до видання актового матеріалу [33]. Серед усього загалу актової документації в 1970-х роках найбільш активно досліджувались адміністративні, судові та фінансові книги XIV–XVIII ст. Серед останніх – земські й городські. Тобто, навіть в умовах, несприятливих для розвитку української науки (1970-ті – початок 1980-х років для української археографії були найгіршими з усіх повоєнних десятиліть), науковцям, дослідникам все ж вдавалося розвивати окремі напрями археографічної роботи й навіть отримувати певні здобутки в царині теорії та методики, бодай і несподівані.

Таким чином, бурхливий розвиток української археографії в УРСР у другій половині 1980-х років був підготовлений працею археографів, палеографів, істориків та мовознавців попередніх десятиліть. 1980-ті роки стали початком реалізації всього того, що було накопичено, але так і не реалізовано в попередні десятиліття. Багато в чому це було пов'язано з відновленням діяльності Археографічної комісії АН УРСР в 1987-му році. На думку В. Пекуна, кардинальні «цивілізаційні» зміни в українській гуманітаристиці відбулися де-факто з кінця 1988-го року і пов'язані із заснуванням Археографічної комісії АН УРСР [34].

У цей же час уперше окреслення теоретико-методологічних засад української археографії було визнано прерогативою самих українських науковців. Так, П. Сохань, голова Археографічної комісії, зазначав, що першочерговим завданням є окреслення предмета, методу, функцій та завдань української археографії [35]. В атмосфері постійних дискусій, нарад, семінарів у 1980-х роках викристалізувалися основні теоретичні засади. Для того періоду були притаманні плюралізм думок, широкий спектр пропозицій, певний романтизм і максималізм у плануванні роботи. Саме в такому розумінні й здійснено в цьому дослідженні аналіз даної епохи в історії української археографії [36].

Передусім, у визначенні предмета археографії існувало декілька концептів. Окрім традиційного «історичного джерела» посилив свої позиції погляд на залишки минулого як на пам'ятки епохи, а також як на науковий проект. Остання позиція в українській радянській археографії ще в 1960-х роках була представлена концепцією В. Романовського і полягала в тому, що при публікації документ повинен стати предметом серйозного наукового дослідження [37]. Відповідно, як зазначав С. Шмідт, предмет визначає метод дослідження [38].

У нашій статті зроблено спробу відтворити «Правила видання історичних документів», які у вигляді пропозицій висловлювалися на конференціях. Оскільки існувало декілька концептів предмета археографії, то й

правила видання за основними пунктами – тип, вид, форма, правила передавання тексту – мали декілька варіантів вирішення кожної проблеми. Так само і у відновленому за обговореннями варіанту «Едиційного плану» робиться спроба представити широкий спектр думок із кожного окремого питання едиційної археографії.

Якщо в попередні десятиліття функції української археографії обмежувались едиційною і камеральною діяльністю, то в 1980-х роках була відновлена польова археографія. Були сформовані її теоретичні засади, методи й окреслено спектр основних завдань. Таким чином, українська радянська археографія створила підґрунтя для подальшого розвитку в нових суспільно-політичних умовах 1990-х років.

У підсумку можна зазначити, що, незалежно від того, в межах якого концепту – «історичне джерело» чи «пам'ятка» – працювали українські радянські археографи, абстрактні формули теорії і методики вони наповнювали конкретним змістом. Цей зміст, що був пов'язаний зі специфікою українських історичних документів (в основному XIV–XVIII ст.), вимагав коригування існуючих засад теорії і методики.

Зрештою, ті окремі риси теорії і методики української радянської археографії, що склалися в 1940–1970-х роках, стали підставою для постановки питання в 1980-х про необхідність виробити власний погляд на предмет, метод та функції археографії. Власне, бурхливий інтелектуальний розвиток української радянської археографії в другій половині 1980-х років обіцяв завершити розпочатий ще в 1920-х роках процес формування теорії і методики української радянської археографії.

Отже, за часів радянської влади цілісної теоретико-методологічної системи саме української радянської археографії не склалося, чого й не могло бути за умов домінування загальносоюзного центру. Але в той же час інтелектуальна атмосфера в УРСР була насичена інтенціями усамостійнення в різних сферах життя: літературному, мистецькому і навіть партійному. Це, природно, відбилось і на рівні української радянської археографії. І хоча цілісної системи не склалося, але пошукового матеріалу у сфері археографічної думки накопичилося достатньо, щоб у перші роки незалежності структуруватись інституційно та науково.

Для повноти уявлення про трансформаційні процеси в українській радянській археографії в подальшому, очевидно, необхідно буде приділити більше уваги лише побіжно згаданим у цій праці таким питанням:

- зарубіжна українська археографія: теорія і методика;
- археографія літописних пам'яток: теорія і методика в УРСР у 1940–1980-х роках;
- археографічні передмови як джерело дослідження розвитку теорії і методики археографії.

Список використаних джерел

1. Єдлінська У. Я., Страшко В. В. Методичні рекомендації по передачі текстів документів XVI–XVIII ст. // Передача текстів документів і пам'яток : метод. рекомендації за матеріалами наук.-метод. наради, квітень 1990 р. Київ, 1990. С. 5.
2. Зміни помітні на рівні визначень «археографія», що є предметом окремого дослідження. Див. : Маврін О. До питання щодо формування теоретичних засад археографії в УРСР у повоєнний період // Укр. іст. журн. Київ, 2018. Вип. 1. С. 159–173 ; Маврін О. Розвиток теорії і методики української радянської археографії в 1960-ті роки в загальносоюзному контексті // Сіверянський літопис : Всеукр. наук. журн. Січень–квітень 2018. № 1–2 (139–140). С. 312–321 ; Маврін О. Українська академічна археографія 80-х років ХХ ст. : від колоніальної до постколоніальної практики // Славистична збірка. Вип. 2 : зб. ст. за матеріалами Других Міжнар. наук. Соханівських читань (м. Київ, 18 листопада 2015 р.) / за ред. Д. Гордієнка та В. Корнієнка. Київ, 2016. С. 29–42.
3. Современные проблемы советской археографии (к итогам дискуссии в журнале «Советские архивы») // Сов. архивы. 1979. № 6. С. 8.
4. Пушкарёв Л. Н. О предмете, методе и задачах археографии // Сов. архивы. 1976. № 1. С. 77.
5. Правила издания исторических документов в СССР (Новая редакция). Москва : ГАУ СССР, 1987. 189 с.
6. Про надмірний ухил у бік розвитку едиційної функції археографії у свій час вийшло досить багато досліджень. Див. : Валк С. Н. Судьбы «археологии» // Археогр. ежегодник за 1961 год. Москва, 1962. С. 453–465 ; Шмидт С. О. Некоторые вопросы развития советской археографии // Археогр. ежегодник за 1978 год. Москва, 1979. С. 132–141 ; Шорохов Е. Ф. О некоторых вопросах теории советской археографии // Сов. архивы. 1976. № 4. С. 50–56 тощо.
7. Див. : Шаталіна Є. П. Ще про типи, види й форми публікацій // Архіви України. 1967. № 6. С. 29–31 ; Бутич І. Л. Теоретична конференція «Види і форми публікації історичних джерел» // Наук.-інфор. бюлетень Арх. упр. УРСР. 1959. № 4. С. 113–119.
8. Див. : Яковлев С. О. Українська радянська археографія. Київ : Вид-во Київ. ун-ту, 1965. 175 с.
9. Бевзо О. А. Про правила друкування історичних документів, писаних українською мовою в XVI–XVIII ст. // Вісник Акад. наук Укр. РСР. 1958. № 2. С. 12–26.
10. Купчинський О. А. Пергаментні рукописи XI–XVI століть [Рец. на кн. «Пергаментные рукописи Библиотеки Академии наук СССР. Описание русских и славянских рукописей XI–XVI веков». Ленинград, 1976. 236 с.] // Архіви України. 1977. № 6. С. 73–74.
11. Дашкевич Я. Р. Адміністративні, судові й фінансові книги на Україні в XIII–XVIII ст. (проблематика, стан і методика дослідження) // Іст. джерела та їх використання. Вип. IV. Київ : Наук. думка, 1969. С. 129–171 ; Купчинський О. А. З історії створення науково-довідкового апарату до фондів судово-адміністративних установ України XV–XVIII ст. / Архіви України. 1976. № 1. С. 27–35 ; Купчинський О. А.

Про підготовку каталога судово-адміністративних фондів України XV–XVIII ст. // Архіви України. 1976. № 5. С. 14–21 ; Купчинський О. Земські та городські судово-адміністративні документальні фонди Львова. Київ, 1998. 98 с.

12. Ковальський Н. П. Источниковедение истории Украины XVI – первой половины XVIII в. Ч. 4 : Обзор основных отечественных собраний архивных источников : учеб. пособие. Днепропетровск : ДГУ, 1979. 109 с.

13. Див. : Дашкевич Я. Р. Адміністративні, судові й фінансові книги на Україні в XIII–XVIII ст. . .

14. «Бунт» радянських істориків 1960-х років проти такого стилю публікацій описує у своєму дослідженні І. Глебова. Див. : Глебова І. Археографія : попытка определения дисциплинарного статуса // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство : міжвідом. зб. наук. пр. Київ, 2005. Вип. 7. С. 69–70. Також щодо невдоволення філологів див. : Мжельская О. С. К вопросу об издании древнерусских памятников (критический обзор изданий Псковской судной грамоты за советский период) // Учёные записки Ленингр. гос. ун-та. Серия филол. наук. Вып. 61. Ленинград, 1962. С. 228–241.

15. На це ж вказують не лише українські археографи, але й білоруські. Див., наприклад : Шумейко М. Ф. Белорусская археография в XIX–XX вв. (проблемы теории, истории, методики). Минск : Бел. НИИДАД, 2007. 498 с.

16. Цікавим є досвід 1970-х років щодо використання хроніки подій для забезпечення повноти видання, описаний В. Страшком. Див. : Страшко В. В. 3 методики виявлення і відбору документів при підготовці до видання збірника «Селянський рух на Україні (середина XVIII – перша чверть XIX ст.)» // Архіви України. 1977. № 6. С. 57–61 ; Страшко В. В. Підготовка хроніки подій у тематичних виданнях документів // Архіви України. 1976. № 5. С. 27–28.

17. Зміну нормативної бази камеральної археографії протягом 1940–1980-х років ґрунтовно дослідила Ю. Прилепішева. Див. : Прилепішева Ю. Підготовка та публікація довідкових видань про склад та зміст фондів архівних установ України (1946–1991 рр.) // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство. Вип. 5. Київ, 2002. С. 110–124.

18. Детальніше про це див. : Маврін О. До питання щодо формування теоретичних засад археографії в УРСР у повоєнний період // Укр. іст. журн. Київ, 2018. Вип. 1. С. 159–173.

19. Бевзо О. А. Про правила друкування історичних документів, писаних українською мовою в XVI–XVIII ст. // Вісник Акад. наук Укр. РСР. 1958. № 2. С. 12–26.

20. Детальніше про модель історичних досліджень в радянську добу див. : Ковальчук О. Ключові засади моделювання археографії доби романтизму українськими радянськими вченими // Славистична збірка. Випуск IV. Київ, 2018. С. 235–243.

21. Див. : Селезнёв М. С. Теория и методика советской археографии : учеб. пособие / под ред. проф. С. И. Мурашова. Москва, 1974. 206 с.

22. Див. : Ісаєвич Я. Д. Українська археографія в XVII–XVIII ст. // Іст. джерела та їх використання / ред. кол. : І. Бутич, І. Крип'якевич, Ф. П. Шевченко, К. Ф. Март'янов (відп. секр.) ; АН УРСР. Ін-т історії ; Арх. упр. при Раді міністрів Укр. РСР. Вип. 1. Київ : Наук. думка, 1964. С. 174–188.

23. Дашкевич Я. Новий збірник статей, присвячений спеціальним історичним дисциплінам // Архіви України. 1966. № 1. С. 64–69.
24. Крип'якевич І. Допоміжні дисципліни історії в науковій роботі архівів // Наук.-інформ. бюлетень Арх. упр. УРСР. 1961. № 5. С. 7–10.
25. Пешак М. М. Відгук на методичні рекомендації // Передача текстів документів і пам'яток : метод. рекомендації за матеріалами наук.-метод. наради, квітень 1990 р. Київ, 1990. С. 82.
26. Дашкевич Я. Р. Відгук на методичні рекомендації // Передача текстів документів і пам'яток : метод. рекомендації за матеріалами наук.-метод. наради, квітень 1990 р. Київ, 1990. С. 85.
27. Добров Г. М. Машинні методи опрацювання інформації в історичних науках // Укр. іст. журн. 1965. № 1. С. 96–100 ; Брайчевский М. Ю. Машинный библиографический поиск в области археологии Украины. Київ, 1963. 28 с. ; Брайчевський М. Джерелознавство і кібернетика // Друга республ. наук. конф. з архівознавства та інших спец. іст. дисциплін. Київ, 1965. С. 280–298 ; Добров Г. М., Смирнов Л. П. Про підготовку і кодування історико-наукової інформації для її обробки на обчислювальних машинах // Укр. іст. журн. 1965. № 3. С. 105–108.
28. Про це див. : Грицак Я. Й. Нариси історії України : формування модерної української нації XIX–XX ст. [навч. посіб.]. Київ : Генеза, 1996. С. 287–289.
29. Страшко В. В. З методики виявлення і відбору документів при підготовці до видання збірника «Селянський рух на Україні (середина XVIII – перша чверть XIX ст.)» // Архіви України. 1977. № 6. С. 57–61.
30. Купчинський О. А. Про підготовку каталога судово-адміністративних фондів України XV–XVIII ст. // Архіви України. 1976. № 5. С. 17–19.
31. У статті Д. Тверської були проаналізовані дані щодо розвитку польової археології в СРСР від 1960-х до 1975 р. В УРСР польова археологія була складовою експедиційної роботи, яку проводили Закарпатський краєзнавчий музей та Львівська картинна галерея. Їхня діяльність охоплювала Закарпатську, Львівську та Тернопільську області. Значно активнішу й системнішу роботу в царині польової археології на території УРСР здійснювали російські археологічні центри. Див. : Тверская Д. И. О некоторых итогах развития полевой археологии на территории СССР в послевоенный период // История СССР. 1976. № 1. С. 106–124.
32. Ковальський Н. П. К методике разыскания неопубликованных источников по социально-экономической истории Украины XVI – первой половины XVII века при изучении курса источниковедения // Вопросы совершенствования вечернего и заочного обучения. (на материалах Днепропетр. ун-та) : сб. науч. тр. Днепропетровск, 1977. С. 95–102 ; Ковальський Н. П. Источниковедение истории Украины XVI – первой половины XVIII в. Ч. 4 : обзор осн. отечест. собранных арх. источников. Днепропетровск : ДГУ, 1979. 109 с.
33. Шевченко Ф., Ярченко Я. Публікація Актів книги Житомирського гродського уряду // Архіви України. 1965. № 6. С. 69–71 ; Ярославич Д. З приводу нової публікації українських грамот XV ст. // Архіви України. 1966. № 6. С. 91–92.
34. Перкун В. П. Допоміжні історичні дисципліни в Польщі (1988–2015 р.) // Укр. іст. журн. 2016. № 4. С. 134.

35. Сохань П. С. Про деякі основні напрями діяльності Археографічної комісії АН УРСР у світлі сучасних вимог перебудови // Укр. археографія : сучасний стан та перспективи розвитку : тези доп. республ. наради, груд. 1988 р. Київ, 1988. С. 3–14.

36. Маврін О. Українська академічна археографія 80-х рр. XX ст. : від колоніальної до постколоніальної практики // Славистична збірка. Вип. 2 : зб. ст. за матеріалами Других міжнар. наук. Соханівських читань (м. Київ, 18 листоп. 2015 р.) / за ред. Д. Гордієнка та В. Корнієнка. Київ, 2016. С. 29–42.

37. Романовський В. Вміло користуватися історичними джерелами // Наук.-інформ. бюлетень Арх. упр. УРСР. 1960. № 2. С. 45–47.

38. Шмидт С. О. Некоторые вопросы развития советской археографии // Археогр. ежегодник за 1978 год. Москва, 1979. С. 134.

References

1. Yedlinska, U. Ya., Strashko, V. V. (1990). *Metodychni rekomendatsii po peredachi tekstiv dokumentiv XVI–XVIII st.* [Methodical recommendations on transmission of texts of documents of the XVI–XVIII centuries]. In *Peredacha tekstiv dokumentiv i pamiatok: metodychni rekomendatsii za materialamy naukovo-metodychnoi narady, kviten 1990 r.* [Transmission of texts of documents and monuments: methodical recommendations on the materials of the scientific and methodical meeting, April 1990] (p. 5). Kyiv. [In Ukrainian].

2. Mavrin, O. (2018). Do pyttannya shchodo formuvannya teoretychnykh zasad arkheohrafi v URSS u povoiennyi period [On the issue of formation of theoretical principles of archeography in the USSR in the postwar period]. In *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal* [Ukrainian historical journal], Is. 1, pp. 159–173. Kyiv. [In Ukrainian]; Mavrin, O. (2018). Rozvytok teorii i metodyky ukrainskoi radianskoi arkheohrafi v 1960-ti roky v zahalnosoiuznomu konteksti [Development of the theory and methods of the Ukrainian Soviet archeography in the 1960s in the general Soviet context]. In *Siverianskyi litopys* [Siverianskyi chronicle], Nos. 1–2 (139–140), pp. 312–321. [In Ukrainian]; Mavrin, O. (2016). Ukrainska akademichna arkheohrafiia 80-kh rokiv XX st.: vid kolonialnoi do postkolonialnoi praktyky [Ukrainian academic archeography of the 80s of the 20th ct.: from the colonial to post-colonial practice]. In *Slavistychna zbirka* [Slavistics collection], Is. 2, pp. 29–42. Kyiv. [In Ukrainian].

3. Sovremennye problemy sovetskoi arkheografii (k itogam diskussii v zhurnale “Sovetskie arkhivy”) [Modern issues of the Soviet archeography (on the results of the discussion in the “Soviet archives” journal)]. (1979). In *Sovetskie arkhivy* [Soviet archives], No. 6, p. 8. [In Russian].

4. Pushkarev, L. N. (1976). O predmete, metode i zadachakh arkheografii [On the subject, methods and tasks of archeography]. In *Sovetskie arkhivy* [Soviet archives], No. 1, p. 77. [In Russian].

5. *Pravila izdaniia istoricheskikh dokumentov v SSSR (Novaia redakciia)* [Rules for the publication of historical documents in the USSR (New edition)]. (1987). Moscow: Main Archival Office of the USSR. [In Russian].

6. Valk, S. N. (1962). Sudby “arkheografii” [Fates of “archeography”]. In *Arkheograficheskii ezhegodnik za 1961 god* [Archeographical yearbook for 1961], pp. 453–465. Moscow. [In Russian]; Shmidt, S. O. (1979). Nekotorye voprosy razvitiia sovetskoi arkheografii [Some issues of the development of the Russian archeography]. In *Arkheograficheskii ezhegodnik za 1978 god* [Archeographic yearbook for 1978] (pp. 132–141). Moscow. [In Russian]; Shorokhov, E. F. (1976). O nekotorykh voprosakh teorii sovetskoi arkheografii [On some issues of the theory of the Russian archeography]. In *Sovetskie arkhivy* [Soviet archives], No. 4, pp. 50–56. [In Russian].
7. Shatalyna, Ye. P. (1967). Shche pro typy, vydy i formy publikatsii [More on the types, kinds and forms of publications]. In *Arkhivy Ukrainy* [Archives of Ukraine], No. 6, pp. 29–31. [In Ukrainian]; Butych, I. L. (1959). Teoretychna konferentsiia “Vydy i formy publikatsii istorichnykh dzherel” [Theoretical conference “Kinds and forms of publications of historical sources”]. In *Naukovo-informatsiinyi biuleten Arkhivnoho upravlinnia URSSR* [Scientific and information bulletin of the Archival Department of the USSR], No. 4, pp. 113–119. [In Ukrainian].
8. Yakovlev, S. O. (1965). *Ukrainskaadianska arkheografiia* [Ukrainian Soviet archeography]. Kyiv: Kyiv university publishing. [In Ukrainian].
9. Bevzo, O. A. (1958). Pro pravyla drukuvannia istorichnykh dokumentiv, pysanykh ukrainskoiu movoiu v XVI–XVIII st. [On the rules of publishing of historical documents written in the Ukrainian language on the 16–18th centuries]. In *Visnyk Akademii nauk Ukrainiskoi RSR* [Herald of the Academy of Sciences of the Ukrainian RSR], No. 2, pp. 12–26. [In Ukrainian].
10. Kupchynskyi, O. A. (1977). Perhamentni rukopysy XI–XVI stolit [Parchment manuscripts of the 11–16th centuries] [Review of the book *Pergamentnye rukopisi Biblioteki Akademii nauk SSSR. Opisanie russkikh i slavianskikh rukopisei XI–XVI vekov* [Parchment manuscripts of the Library of the Academy of Sciences of the USSR. Description of Russian and Slavic manuscripts of the 11–16th centuries], 1976, Leningrad]. In *Arkhivy Ukrainy* [Archives of Ukraine], No. 6, pp. 73–74. [In Ukrainian].
11. Dashkevych, Ya. R. (1969). Administratyvni, sudovi i finansovi knyhy na Ukraini v XIII–XVIII st. (problematyka, stan i metodyka doslidzhennia) [Administrative, judicial and financial books in Ukraine in the 13–18th centuries (problems, state and methods of research)]. In *Istorychni dzherela ta yikh vykorystannia* [Historical sources and their use], Is. 4, pp. 129–171. Kyiv: Naukova dumka. [In Ukrainian]; Kupchynskyi, O. A. (1976). Z istorii stvorennia naukovo-dovidkovoho aparatu do fondiv sudovo-administratyvnykh ustanov Ukrainy XV–XVIII st. [From the history of creation of scientific reference aids for the funds of forensic administrative institutions of Ukraine of the 15–18th centuries]. In *Arkhivy Ukrainy* [Archives of Ukraine], No. 1, pp. 27–35. [In Ukrainian]; Kupchynskyi, O. A. (1976). Pro pidhotovku kataloga sudovo-administratyvnykh fondiv Ukrainy XV–XVIII st. [On the preparation of a catalog of forensic administrative funds of Ukraine of the 15–18th centuries]. In *Arkhivy Ukrainy* [Archives of Ukraine], No. 5, pp. 14–21. [In Ukrainian]; Kupchynskyi O. (1998). *Zemski ta hrodski sudovo-administratyvni dokumentalni fondy Lvova* [Zemsky and Grodsky forensic administrative documents of Lviv]. Kyiv. [In Ukrainian].

12. Kovalskii, N. P. (1979). *Istochnikovovedenie istorii Ukrainy XVI – pervoi poloviny XVIII v.* [Source studies of the history of Ukraine in the sixteenth and first half of the XVIII century]: Pt. 4. *Obzor osnovnykh otechestvennykh sobranii arkhivnykh istochnikov* [Review of main domestic archival sources collections]. Dnipropetrovsk: Dnipropetrovsk Humanitarian University. [In Russian].

13. Dashkevych, Ya. R. (1969). Administratyvni, sudovi i finansovi knyhy na Ukraini v XIII–XVIII st. (problematyka, stan i metodyka doslidzhennia) [Administrative, judicial and financial books in Ukraine in the 13–18th centuries (problems, state and methods of research)]. In *Istorychni dzherela ta yikh vykorystannia* [Historical sources and their use], Is. 4, pp. 129–171. Kyiv: Naukova dumka. [In Ukrainian];

14. Glebova, I. (2005). Arkheografiia: popytka opredeleniia distsiplinarnogo statusa [Archeography: an attempt to determine a disciplinary status]. In *Arkhivoznavstvo. Arkheografiia. Dzhereloznavstvo: mizhvidomchyi zbirnyk naukovykh prats* [Archival studies. Archeography. Source studies: interagency collection of scientific works], Is. 7, pp. 69–70. [In Russian]; Mzhelskaia, O. S. (1962). K voprosu ob izdaniі drevnerusskikh pamiatnikov (kriticheskii obzor izdaniі Pskovskoi sudnoi gramoty za sovet'skii period) [On the issue of publication of ancient Russian monuments (a critical review of editions of the Pskov court charter for the Soviet period)]. In *Uchenye zapiski Leningradskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriia filologicheskikh nauk* [Scientific proceedings of the Leningrad State University. A series of philological sciences], Is. 61, pp. 228–241. Leningrad. [In Russian].

15. Shumeiko, M. F. (2007). *Belorusskaia arkheografiia v XIX–XX vv. (problemy teorii, istorii, metodiki)* [Belarusian archeography in the 19–20th centuries (problems of theory, history, methods)]. Minsk: Belorussian Scientific and Research Institute of Documental and Archival Studies. [In Russian].

16. Strashko, V. V. (1977). Z metodyky vyiavlennia i vidboru dokumentiv pry pidhotovtsi do vydannia zbirnyka “Selianskyi rukh na Ukraini (seredyna XVIII – persha chvert XIX st.)” [From the methods of discovering and selecting documents while preparing for publication a collected book “Peasant movement in Ukraine (middle of the 18th – first quarter of the 19th century)”]. In *Arkhivy Ukrainy* [Archives of Ukraine], No. 6, pp. 57–61. [In Ukrainian]; Strashko, V. V. (1976). Pidhotovka khroniky podii u tematychnykh vydanniakh dokumentiv [Preparation of a chronicle of events in thematic publications of documents]. In *Arkhivy Ukrainy* [Archives of Ukraine], No. 5, pp. 27–28. [In Ukrainian].

17. Prylepisheva, Yu. (2002). Pidhotovka ta publikatsiia dovidkovykh vydan pro sklad ta zmist fondiv arkhivnykh ustanov Ukrainy (1946–1991 rr.) [Preparation and publication of referential editions on the composition and contents of archival institutions of Ukraine (1946–1991)]. In *Arkhivoznavstvo. Arkheografiia. Dzhereloznavstvo: mizhvidomchyi zbirnyk naukovykh prats* [Archival Studies. Archeography. Source Studies: interagency collection of scientific works], Is. 5, pp. 110–124. Kyiv. [In Ukrainian].

18. Mavrin, O. (2018). Do pytannia shchodo formuvannia teoretychnykh zasad arkheografii v URSR u povienni period [On the issue of formation of theoretical principles of archeography in the UkrSSR in the postwar period]. In *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal* [Ukrainian historical journal], Is. 1, pp. 159–173. Kyiv. [In Ukrainian].

19. Bevzo, O. A. (1958). Pro pravyla drukuvannia istorychnykh dokumentiv, py-sanykh ukrainskoiu movoiu v XVI–XVIII st. [On the rules of publishing of historical documents written in the Ukrainian language]. In *Visnyk Akademii nauk Ukrainiskoi RSR* [Herald of the Academy of Sciences of the Ukrainian RSR], No. 2, pp. 12–26. [In Ukrainian].
20. Kovalchuk, O. (2018). Kliuchovi zasady modeliuvannia arkhеоhrafii doby romantyzmu ukrainskymy radianskymy vchenymy [Key principles of the Romanticism Age archeography modeling by the Ukrainian Soviet scientists]. In *Slavistychna zbirka*. [Slavistics collection], Is. 4, pp 235–243. Kyiv. [In Ukrainian].
21. Seleznev, M. S. (1974). *Teoriia i metodika sovetskoï arkhеоgrafii: uchebnoe posobie* [Theory and methods of the Soviet archeography: manual] (S. I. Murashov, Ed.). Moscow. [In Russian].
22. Isayevych Ya. D. (1964). Ukrainska arkhеоhrafia v XVII–XVIII st. [Ukrainian archeography in the 17–18th centuries]. In I. Butych, I. Krypiakevych, F. P. Shevchenko, K. F. Martianov (Eds.), *Istorychni dzherela ta yikh vykorystannia* [Historical sources and their use], Is. 1, pp. 174–188. Kyiv: Naukova dumka. [In Ukrainian].
23. Dashkevych, Ya. (1966). Novyi zbirnyk statei, prysviachenyi spetsialnym istorychnym dystsyplinam [New collection of articles dedicated to special historical disciplines]. In *Arkhivy Ukrainy* [Archives of Ukraine], No. 1, pp. 64–69. [In Ukrainian].
24. Krypiakevych, I. (1961). Dopomizhni dystsypliny istorii v naukovi roboti arkhiviv [Auxiliary disciplines of history in the scientific work of archives]. In *Naukovo-informatsiyni biuleten arkhivnoho upravlinnia URSR* [Scientific and information bulletin of the Archival Department of the URSR], No. 5, pp. 7–10. [In Ukrainian].
25. Peshchak, M. M. (1990). Vidhuk na metodychni rekomendatsii [Review on methodical recommendations]. In *Peredacha tekstiv dokumentiv i pamiatok: metodychni rekomendatsii za materialamy naukovo-metodychnoi narady, kviten 1990 r.* [Transmission of texts of documents and monuments: methodical recommendations on the materials of the scientific and methodical meeting, April 1990], (p. 82). Kyiv. [In Ukrainian].
26. Dashkevych, Ya. R. (1990) Vidhuk na metodychni rekomendatsii [Review on methodical recommendations]. In *Peredacha tekstiv dokumentiv i pamiatok: metodychni rekomendatsii za materialamy naukovo-metodychnoi narady, kviten 1990 r.* [Transmission of texts of documents and monuments: methodical recommendations on the materials of the scientific and methodical meeting, April 1990] (p. 85). Kyiv. [In Ukrainian].
27. Dobrov, H. M. (1965). Mashynni metody opratsiuvannia informatsii v istorychnykh naukakh [Machine methods of information processing in historical sciences]. In *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal* [Ukrainian historical journal], No. 1, pp 96–100. [In Ukrainian]; Braichevskii, M. Iu. (1963). *Mashynni bibliograficheskii poisk v oblasti arkhеologii Ukrainy* [Machine bibliographic search in the field of archeology of Ukraine]. Kyiv. [In Russian]; Braichevskyi, M. (1965). Dzhereloznavstvo i kibernetyka [Source Studies and Cybernetics]. In *Druha respublikanska naukova konferentsiia z arkhivoznavstva ta inshykh spetsialnykh istorychnykh dystsyplin* [The Second republican scientific conference in Archival Studies and other special historical disciplines] (pp. 280–298). Kyiv. [In Ukrainian]; Dobrov, H. M., Smyrnov L. P. (1965). Pro pidhotovku i koduvannia istoryko-naukovoï informatsii dlia yii obrobky na obchysliualnykh

mashynakh [On the preparation and codification of historical scientific information for its processing at computing machines]. In *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal* [Ukrainian historical journal], No. 3, pp. 105–108. [In Ukrainian].

28. Hrytsak, Ya. Y. (1996). *Narysy istorii Ukrainy: formuvannya modernoi ukrainskoi natsii XIX–XX st.: navchalnyi posibnyk* [Essays on the history of Ukraine: the formation of the modern Ukrainian nation of the nineteenth and twentieth centuries: manual] (pp. 287–289). Kyiv: Heneza. [In Ukrainian].

29. Strashko, V. V. (1977). Z metodyky vyivlennia i vidboru dokumentiv pry pidhotovtsi do vydannia zbirnyka “Selianskyi rukh na Ukraini (seredyna XVIII – persha chvert XIX st.)” [From the methods of discovering and selecting documents while preparing for publication a collected book “Peasant movement in Ukraine (middle of the 18th – first quarter of the 19th century)”. In *Arkhivy Ukrainy* [Archives of Ukraine], No. 6, pp. 57–61. [In Ukrainian].

30. Kupchynskyi, O. A. (1976). Pro pidhotovku kataloga sudovo-administratyvnykh fondiv Ukrainy XV–XVIII st. [On the preparation of a catalog of forensic administrative funds of Ukraine of the 15–18th centuries]. In *Arkhivy Ukrainy* [Archives of Ukraine], No. 5, pp. 17–19. [In Ukrainian].

31. Tverskaia, D. I. (1976). O nekotorykh itogakh razvitiia polevoi arkhieografii na territorii SSSR v poslevoenni period [On some results of the development of field archeography on the territory of the USSR in the postwar period]. In *Istoriia SSSR* [History of the USSR], No. 1, pp. 106–124. [In Russian].

32. Kovalskii, N. P. (1977). K metodike razyskaniia neopublikovannykh istochnikov po sotsialno-ekonomicheskoi istorii Ukrainy XVI – pervoi poloviny XVII veka pri izuchenii kursa istochnikovedeniia [On the methods of the search of unpublished sources on the socio-economic history of Ukraine in the sixteenth and first half of the seventeenth century when studying the course of source studies]. In *Voprosy sovershenstvovaniia vechernego i zaochnogo obuchenii (na materialakh Dnepropetrovskogo universiteta)* [Issues of perfection of evening and correspondence training (on the materials of Dnipropetrovsk University)] (pp. 95–102). Dnipropetrovsk. [In Russian]; Kovalskii, N. P. (1979). *Istochnikovedenie istorii Ukrainy XVI–pervoi poloviny XVIII v.* [Source studies of the history of Ukraine in the sixteenth and first half of the eighteenth century]: Pt. 4. *Obzor osnovnykh otechestvennykh sobranii arkhivnykh istochnikov* [Review of main domestic archival sources collections]. Dnipropetrovsk: Dnipropetrovsk Humanitarian University. [In Russian].

33. Shevchenko, F., Yarchenko, Ya. (1965). Publikatsiia Aktovoi knyhy Zhytomyrskoho hrodskeho uriadu [Publication of an Act Book of the Zhytomyr city government]. In *Arkhivy Ukrainy* [Archives of Ukraine], No. 6, pp. 69–71. [In Ukrainian];

Yaroslavych, D. (1966). Z pryvodu novoi publikatsii ukrainskykh hramot XV st. [On a new publication of the Ukrainian charters of the 15th ct.]. In *Arkhivy Ukrainy* [Archives of Ukraine], No. 6, pp. 91–92. [In Ukrainian].

34. Perkun, V. P. (2016). Dopomizhni istorychni dystsypliny v Polshchi (1988–2015 r.) [Auxiliary historical disciplines in Poland (1988–2015)]. In *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal* [Ukrainian historical journal], No. 4, pp. 133–151. [In Ukrainian].

35. Sokhan, P. S. (1988, December). Pro deiaki osnovni napriamy diialnosti Arkheografichnoi komisii AN URSS u svitli suchasnykh vymoh perebudovy [About some ba-

sic directions of activity of the Archeographical Commission of the Academy of Sciences of the UkrSSR in the light of modern requirements of perestroika]. In *Ukrainska arkheohrafiia: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku* [Ukrainian Archeography: Current State and Development Prospects]: *Abstracts of Papers of the Conference* (pp. 3–14). Kyiv. [In Ukrainian].

36. Mavrin, O. (2016). Ukrainska akademichna arkheohrafiia 80-kh rokiv XX st.: vid kolonialnoi do postkolonialnoi praktyky [Ukrainian academic archeography of the 80s of the 20th ct.: from the colonial to post-colonial practice]. In *Slavistychna zbirka* [Slavistics collection] (D. Hordiienko, V. Korniienko, Eds.), Is. 2, pp. 29–42. [In Ukrainian].

37. Romanovskyi, V. (1960). Vmilo korystuvatysia istorychnymy dzherelamy [Aptly use historical sources]. In *Naukovo-informatsiinyi biuleten Arkhivnoho upravlinnia URSSR* [Scientific and information bulletin of the Archival Department of the UkrSSR], No. 2, pp. 45–47. [In Ukrainian].

38. Shmidt, S. O. (1979). Nekotorye voprosy razvitiia sovetskoi arkheografii [Some issues of the development of the Soviet archeography]. In *Arkheograficheskii ezhegodnik za 1978 god* [Archeographic yearbook for 1978] (p. 134). Moscow. [In Russian].

Oleksandr Oleksandrovych Mavrin,

Candidate of Historical Sciences,

Senior Research Fellow,

Deputy Director on Scientific Work,

M. S. Hrushevsky Institute of Ukrainian Archeography

and Source Studies of the NAS of Ukraine

e-mail: mavrinol@ukr.net

On the history of Ukrainian archeography: deformations of a source, “resistance of a material” and transformational processes (1940s–1980s)

The history of the Ukrainian archeography occupies a special place among the directions of archeographic activity, since it is not only a separate research topic, but also acts as a research method, and in some definitions of archeography is an integral part of its subject. The history of the Soviet archeography in the 1940–1980s is the history of an auxiliary historical discipline, which since the late 1950s has attempted to become a separate science. In accordance with this, certain changes took place in the theory and methodology of archeography, which made it possible to establish the Ukrainian archeography institutionally and scientifically in the early 1990s. It is worth noting that drastic “civilizational” changes in the Ukrainian humanitarian field are caused by the foundation in late 1988 of the Archeographic Commission of the AS of the UkrSSR. It is the research in the field of the history of archeography that turned out to be an effective method of overcoming crisis phenomena in the Soviet science and facilitated the search for other senses of archeography.

During the Soviet period, an integral theoretical and methodological system of the Ukrainian archeography proper did not form, that could not have happened under the conditions of the domination of the all-Union center. But at the same time, the intellectual atmosphere in the Ukrainian SSR was filled with the intentions of independence in various spheres of life: literary, artistic and even party. This was naturally reflected at the level of the Ukrainian Soviet archeography.

Despite the fact that within the framework of which concept – “historical source” or “monument” – Ukrainian Soviet archeographers worked, abstract formulas of theory and methodology were filled with concrete content. This content, related to the specifics of Ukrainian historical documents (mainly XIV–XVIII centuries) led to the transformation of the existing foundations of theory and methodology.

Key words: archeography, historical source, monument, transformation.

Александр Александрович Маврин,

кандидат исторических наук,

старший научный сотрудник,

заместитель директора по научной работе

Института украинской археологии

и источниковедения им. М. С. Грушевского НАН Украины

e-mail: mavrinol@ukr.net

К истории украинской археологии: деформации источника, «сопротивление материала» и трансформационные процессы (1940-е – 1980-е годы)

История украинской археологии занимает особое место среди направлений археологической деятельности, поскольку является не только отдельной темой исследования, но и выступает в качестве исследовательского метода, а в соответствии с некоторыми определениями археологии – является составной частью ее предмета. История советской археологии 1940–1980-х годов – это история вспомогательной исторической дисциплины, которая с конца 1950-х годов пыталась стать отдельной наукой. В соответствии с этим в теории и методике археологии происходили определенные изменения, которые сделали возможным утверждение украинской археологии институционально и научно в начале 1990-х годов. Следует отметить, что кардинальные «цивилизационные» изменения в украинской гуманитаристике связаны с созданием в конце 1988 г. Археологической комиссии АН УССР. Именно исследования в сфере истории археологии оказались эффективным методом преодоления кризисных явлений в советской науке, способствовали поиску иных смыслов в археологии.

В советский период целостная теоретико-методологическая система собственно украинской советской археологии не сложилась, чего и не могло быть в условиях доминирования общесоюзного центра. Но в то же время интеллектуальная атмосфера в УССР была насыщена интенциями самостоятельности в различных сферах жизни: литературной, художественной и даже партийной. Это отразилось и на уровне украинской советской археологии.

Независимо от того, в рамках какого концепта – «исторический источник» или «памятник» – работали украинские советские археологи, абстрактные формулы теории и методики они наполняли конкретным содержанием. Это содержание, связанное со спецификой украинских исторических документов (в основном XIV–XVIII вв.), вело к трансформации существующих основ теории и методики.

Ключевые слова: археология, исторический источник, памятник, трансформация.

*Статья подготовлена 23 січня 2018 року;
подана до друку 7 лютого 2018 року.*